

УДК 371.133(045)

Западинська І.Г.

Zapadynska I.

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У СУЧАСНІЙ ПРАКТИЦІ

USAGE OF TEACHERS TRAINING EXPERIENCE IN MODERN PRACTICE

У статті розглядається питання використання досвіду підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей у сучасній практиці, проаналізовано стан проблеми професійної підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей у системі педагогічної освіти України в другій половині XIX – на початку XX ст. Виявлено основні форми організації професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей (лекції, семінари та просемінари, практичні заняття, колоквиуми, репетиції, співбесіди), які зазнавали впродовж досліджуваного періоду змін, пов'язаних з поглибленням наукового та методичного рівня занять, упровадженням у їх зміст основних принципів дидактики. Встановлено, що педагогічні ідеї та практичний досвід організації педагогічної практики у ВНЗ України XIX – початку XX ст. можуть бути творчо осмислені та реалізовані в таких напрямках: відновлення статусу «зразкових» шкіл, які б демонстрували досконалі зразки навчально-виховної роботи і слугували майданчиками для науково-методичної роботи кафедр педагогічного закладу; посилення вимог до наставників-керівників практики та суворий нагляд за їх виконанням; відновлення педагогічної практики на перших курсах навчання у класичних університетах.

Ключові слова: практика, педагогічна підготовка, гуманітарні дисципліни, позааудиторна робота.

Важливим напрямом розвитку професійно-педагогічної підготовки є оновлення на демократичній основі її пріоритетів, мети, змісту, забезпечення її гуманізації, що спирається на комплекс ключових положень, серед яких найбільш значимими видаються наступні: визнання людини як особистості та найвищої цінності суспільства, задоволення її освітніх та професійних потреб, розвиток природних обдарувань; особистісно-зорієнтований підхід у педагогічних технологіях фахової підготовки майбутнього вчителя; органічний зв'язок педагогічної освіти з національною культурою, історією, традиціями українського народу; відповідність рівня фахової освіти світовому рівню; демократизацію освіти, запровадження педагогіки співробітництва у взаєминах «викладач-студент», переорієнтацію викладачів закладів освіти на суб'єкт-суб'єктну взаємодію в освітньому процесі; розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця, реалізацію його творчих можливостей через самореалізацію, самовираження та саморозвиток; упровадження нових педагогічних гуманістичних технологій [8 с. 289].

Не втратили своєї актуальності вимоги включати у викладання історії різні аспекти духовної та матеріальної культури минулого (Д.І. Багалій, В.П. Бузескул, М.О. Бережков), обов'язкового формування мовленнєвої культури студентів при вивченні філологічних дисциплін (О.О. Потєбня, М.Г. Халанський, А.О. Добіаш), рекомендації учених-викладачів вищих навчальних закладів не відокремлювати вивчення історії літератури від історії світового мистецтва (О.І. Кирпичников, Л. Колмачевський, Л. Каблуковський, С. Соловйов,), розгляд педагогіки не лише як науки про виховання, а як виховного мистецтва, історично обумовленого соціально-культурного явища (М.О. Лавровський, М.М. Ланге, Ф.А. Зеленогорський, С.С. Гогоцький, П.В. Тихомиров, О.Ф. Музиченко).

Метою підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у сучасних умовах є всебічний розвиток та вдосконалення особистості студентів гуманітарних спеціальностей; сприяння подальшому розкриттю їхніх природних здібностей; підвищення морального, культурного, творчого рівня для успішного розв'язання педагогічних завдань на основі демократії та поваги до особистості учня; набуття певної системи якостей, навичок та вмінь, які забезпечують готовність до творчого розв'язання навчально-виховних завдань, сформованість рефлексивної позиції та високий рівень мотивації до майбутньої професійної діяльності.

З огляду на зазначене вище, вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей має бути спрямоване на:

- забезпечення гармонійного поєднання гуманітарної, фундаментальної та фахової складових у змісті професійної освіти;
- створення умов для забезпечення фундаментальної підготовки та індивідуалізації навчання;
- інтеграцію закладів освіти (університетів, інститутів, педагогічних училищ, коледжів, ліцеїв тощо) з метою набуття відповідного рівня кваліфікації майбутнього вчителя;
- використання наукового потенціалу закладів педагогічної освіти для вдосконалення педагогічних технологій навчання й виховання учнів.

Відповідно до «Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір», затверджених наказом МОН за № 998 від 31.12.2004 р., підготовка вчителів гуманітарних спеціальностей здійснюється у педагогічних університетах, що готують фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра та професіоналів освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за напрямом підготовки «Освіта». За умови виконання вимог галузевих стандартів вищої педагогічної освіти підготовку педагогічних працівників у класичних університетах та інших вищих навчальних закладах можна також здійснювати за напрямами підготовки та спеціальностями, за якими передбачено присвоєння кваліфікації вчителя: 0202 – «Філологія», 0303 – «Історія».

Вирішенню проблеми вдосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів сприяє сумлінне збереження та засвоєння, популяризація кращих зразків вітчизняного педагогічного досвіду. У нашому дослідженні розглянуто досвід підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей у Київському, Харківському, Новоросійському університетах та Ніжинському історико-філологічному інституті другої половини XIX – початку XX століття, діяльність яких найбільшою мірою відповідає завданням сучасних класичних університетів, у межах яких завдання підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей не є головним, а лише доповнює перелік завдань фахової підготовки фахівців гуманітарного профілю.

Саме тому вважаємо корисним використання позитивного досвіду ВНЗ України досліджуваного періоду в практиці професійної підготовки педагогічних кадрів класичних університетів. Зокрема використання досвіду Київського, Харківського, Новоросійського університетів, Ніжинського історико-філологічного інституту другої половини XIX – початку XX століття можливе у контексті викладання фахових дисциплін.

У контексті вирішення проблеми підвищення ефективності професійної підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей у класичних університетах актуальним є використання досвіду спілкування та творчої співпраці студентів та викладачів ВНЗ України другої половини XIX – початку XX століття. Відтак важливим є спеціальне вивчення, творче осмислення та подальше використання різних форм індивідуалізації навчально-виховного процесу, що з успіхом використовувалися у зазначених вище навчальних закладах: співбесіди; спільна науково-пошукова діяльність; консультації; участь викладачів у діяльності студентських наукових товариств; організація професорами університету гуртків з навчальних предметів як ефективної форми позааудиторної роботи; допомога студентам в організації шкільних гуртків та публічних лекцій для учнів; проведення спільних масових культурно-виховних заходів за участю студентів-майбутніх педагогів та учнів середніх навчальних закладів; вивчення й

пропагування прогресивних педагогічних ідей у студентському середовищі шляхом організації бібліотек новітніх видань, презентацій студентських наукових робіт з визначеної проблеми; проведення спільних зі студентами літературних та благодійних вечорів, проведення урочистостей на відзначення ювілейних дат заслужених педагогів, науковців та діячів культури тощо.

Дотичної до зазначеної вище проблематики є використання досвіду Київського, Харківського, Новоросійського університетів, Ніжинського історико-філологічного університету щодо забезпечення можливості вільного вибору студентами додаткових (необов'язкових) навчальних курсів, надання їм можливості самостійного вибору кандидатури викладача з-поміж тих, які викладають ці спеціальні курси. На нашу думку, такі інновації в навчальному процесі вищого закладу освіти стимулювали б викладачів до постійного самовдосконалення та активізували б прагнення студентів до отримання дійсно якісної освіти.

Спеціального всебічного вивчення потребує зміст діяльності літературних, філологічних та історичних гуртків класичних університетів України на початку ХХ століття. До педагогічно цінного досвіду організації науково-дослідної творчої діяльності студентів можна віднести: залучення студентів до новітніх наукових історико-літературних, історико-філологічних, історичних та гуманітарно-методологічних досліджень; розробку та упровадження власних експериментальних методів дослідження мовних явищ, вивчення літературних творів тощо.

Проведене дослідження виявило ефективність діяльності викладачів вітчизняних класичних університетів щодо організації науково-дослідної та науково-творчої діяльності студентів, а саме: вивчення та використання недослідженого ще наукового матеріалу з урахуванням його цінності; проведення власного наукового пошуку у галузі філології, літературознавства, мистецтвознавства чи історії; аналіз та узагальнення одержаних у ході дослідження результатів; формулювання змістовних, логічних та переконливих висновків; поєднання тематики студентських наукових робіт з конкретними нагальними потребами і запитамі сучасної науки, культури й мистецтва.

Заслугує на подальше впровадження в роботу сучасних студентських літературних, філологічних та історичних гуртків та об'єднань досвід видавничої діяльності, як дієвий засіб активізації науково-творчої діяльності студентів.

Уважаємо, що подальшого вдосконалення потребують започатковані у ХІХ століття та частково запроваджені у сучасну практику підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей у ВНЗ засоби заохочення студентів до написання творчих робіт (надання іменних премій, публічне нагородження студентів за кращі наукові творчі роботи, нагороди золотою або срібною медаллю, публікація кращих творів у збірниках студентських наукових праць тощо). Важливим джерелом підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, що потребує подальшого осмислення та використання, є написання студентами обов'язкових щорічних творів з дисциплін гуманітарного циклу, періодичні публічні університетські читання кращих студентських творів, видання за рахунок вищих навчальних закладів збірників та альманахів поетичних та прозових студентських творів.

У контексті організації та проведення педагогічних практик у класичних університетах є значущим досвід практичної підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей ВНЗ другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Його використання актуалізується необхідністю забезпечення якісної підготовки майбутніх учителів в умовах скорочення обсягу професійної практики на старших курсах та її необов'язковості на І-ІІІ курсах, і, як наслідок, зниження рівня сформованості практичних умінь та навичок майбутніх учителів.

Критичний аналіз здійснення педагогічної практики у сучасних вищих навчальних закладах дає підстави стверджувати, що переважна більшість студентів гуманітарних спеціальностей на достатньому рівні володіє програмовим матеріалом, має навички викладання навчальної інформації, але відчуває суттєві труднощі у презентації перед класом власних знань у межах уроку, виборі його структури та доцільних методів навчання, створенні умов для колективної співтворчості, формулюванні адекватних дидактичних вимог до учнів тощо.

Такий стан обумовлюється комплексом причин, серед яких найбільш значимими постають наступні:

- майбутні вчителі переважно потрапляють до школи лише на четвертому курсі й відразу включаються до активної професійної практики, минаючи пасивну, вродовж якої шляхом спостереження та аналізу професійної діяльності досвідчених учителів накопичують необхідний професійний досвід. Його відсутність призводить до того, що молоді педагоги змушені працювати в умовах, коли вони не знають клас, не вміють спрогнозувати реакцію школярів на той чи інший обраний та використаний практикантом метод чи прийом, організувати педагогічну взаємодію з учнівським колективом, не спроможні скоординувати свої педагогічні дії при виникненні нестандартної ситуації на уроці;
- студенти-практиканти змушені проходити практику в умовах, коли в їхній професійній свідомості ще відсутні зв'язки між педагогічною практикою та педагогічною теорією, що призводить до поверховості педагогічних спостережень та образного мислення, до відсутності критичного ставлення до результатів власної учительської діяльності. Свідченням цього є звітна документація практикантів, яка носить інформаційно-описовий характер, має риси шаблону, характеризується відсутністю цілеспрямованого аналізу діяльності класу в цілому та конкретної дитини зокрема тощо;
- основна увага викладачів зосереджується на викладанні спеціальних навчальних предметів відповідно до фаху (філології та літературознавства, історії тощо), питома вага психолого-педагогічних дисциплін є значно меншою у порівнянні з професійною підготовкою педагогічних кадрів за напрямом «Освіта», окрім того вивчення студентами дисциплін психолого-педагогічного циклу відбувається переважно формально, без зацікавленості, бо студенти молодших курсів, як правило, не зорієнтовані на вчительську діяльність;
- педагогічна практика часто розглядається як тренувальний полігон, де діяльність практикантів планується та здійснюється за зразком, оскільки студенти, як правило, копіюють роботу вчителів та класних керівників. За такого підходу до проведення педагогічної практики вплив групового методиста та шкільного вчителя на студента, їхня думка превалює над самостійністю, творчістю студента-практиканта.

Зазначені вище недоліки організації педагогічної практики може бути подолано засобами упровадження елементів позитивного досвіду вищих навчальних закладів України другої половини XIX – початку XX століття.

Ідея обов'язкового здійснення практики була притаманна всім навчальним закладам досліджуваного періоду. Її чітка структура містила у собі «пасивну» практику (відвідування та спостереження уроків), активну практику (пробні, зразкові й додаткові уроки) та підведення підсумків (педагогічні конференції чи збори).

Прогресивною для досліджуваного періоду була тенденція узгодження практики з теоретично-педагогічною підготовкою. Аналіз відвіданих студентами-практикантами уроків під час «пасивної» практики та пробних уроків, розроблених та проведених ними, здійснювався на заняттях з методик окремих дисциплін, які проводились паралельно з практикою, або на окремих щотижневих зібраннях. У звітах про відвідані уроки студенти теоретично обґрунтовували вибір учителем того чи іншого використаного методу або прийому, що сприяло осмисленню майбутніми вчителями певних теоретичних положень, формування в них уявлень про зразкову навчально-виховну діяльність.

Щотижневі збори з обговорення відвіданих студентами уроків, що проводилися вчителями гімназії, власних пробних уроків вимагали від майбутніх педагогів використання всіх набутих попередньо теоретичних знань, сприяли формуванню аналітико-критичного мислення, забезпечували оволодіння майбутніми вчителями необхідних професійних умінь та навичок. Колективний аналіз проведених студентами уроків змушував їх аргументовано відстоювати власну точку зору, стимулював до самокритики та самоконтролю.

Зазначені вище форми практичної діяльності можна вважати прообразами сучасних форм організації педагогічної практики та підведення її підсумків.

Провідними для досліджуваного періоду були й методи контролю й оцінювання практичної педагогічної діяльності практикантів та форми керівництва практикою. Так, контроль за діяльністю практикантів носив цілісний систематичний та комплексний характер. Його здійснювали як наставники-викладачі вищих навчальних закладів, так і вчителі гімназій. Очолював керівництво практикою директор гімназії. Єдність керівництва за практичною діяльністю майбутніх вчителів досягалась завдяки органічному зв'язку всіх компонентів керівництва (висунення завдань перед практикантами, визначення змісту їх діяльності у період практики, а також критеріїв оцінки результатів); висуненню єдиних вимог до практикантів; вимаганню різних варіантів документації; спільному обговоренню та аналізу проведених уроків та результатів практики.

Отже, результати проведеного дослідження свідчать, що провідні принципи та тенденції, які були закладені під час організації педагогічної практики у вищих навчальних закладах України протягом другої половини XIX – початку XX століття в процесі розвитку педагогічної освіти затвердилися і збагатили зміст кожного компоненту практики. У той же час деякі конструктивні ідеї й надбання досвіду вищих освітніх закладів минулого ще недостатньо актуалізовані й не впроваджені в роботу сучасних закладів.

Список використаних джерел

1. Багалеї Д.И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам) с приложением портретов и планов. Том 2-й (с 1815 по 1835 год) / Д.И. Багалеї. – Харьков, 1904. – 1136 с.
2. Береза Р.П. Формування національної свідомості студентів мистецько-педагогічних спеціальностей засобами театралізації народних свят: Автореф. дис.. канд. пед. наук: 13.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова / Р.П. Береза. – К., 2001. – 20 с.
3. Гольдин Ф. Прогрессивная педагогическая мысль юга Украины II половины XIX – начала XX столетия. Конспект лекций спецкурса для студентов госуниверситета / Ф. Гольдин. – Одесса, 1965. – 79 с.
4. ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Спр. 859. – Арк. 4. – 11 зв. – Программа чтений по предмету педагогики во втором полугодии 1851 – 1852 академического года.
5. ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Спр. 73. – Арк. 2. – Отчёт университета св. Владимира за 1848 год.
6. Держ. архів м. Києва, ф.16, оп.303, спр.15., арк.2.
7. Держ. архів м. Києва, ф.16, оп.305, спр.156, арк.9-12
8. Кловак Г.Т. Генеза підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець XIX-XX століття): дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Галина Тихонівна Кловак. – Умань, 2005. – 452 с.
9. Отчет о состоянии и деятельности института за 1882-1883 гг., 1883-1884 гг. // Известия историко-филологического института кн.Безбородько в Нежине.-Т.IX.- Москва и Киев, 1885 г. – С. 3-89.

The article discusses the usage of teachers training experience in modern practice, the state of the teacher training problem is analyzed in education system of Ukraine in the second half of XIX – early XX century. The basic form of teachers training future of humanities specialty have experienced (lectures, seminars and proseminars, workshops, colloquia, rehearsals, interviews) that have changes during the experienced period, associated with deepening scientific and methodological level of knowledge, the introduction to their main content of the principles of didactics. Established that pedagogical ideas and practical experience of teaching practice in universities of Ukraine XIX – early XX century may be creatively conceptualized and implemented in the following areas: restoration of the status of «model» schools that have demonstrated perfect examples of educational work and served as platforms for scientific and technical work departments of educational institutions; strengthening requirements for practices executives and strict supervision of their implementation; recovery of pedagogical practice in the first course in classical universities.

Key words: practice, pedagogical training, humanities, extracurricular work.